

Remiss av Lidingö stads kulturmiljöprogram 2020

Till Lidingö Hembygdsförening (LHF) har remitterats ett förslag till kulturmiljöprogram 2020. Detta yttrande har beretts inom föreningens arbetsgrupp för Natur och Kultur (NOK) förstärkt med ytterligare några medlemmar i styrelsen.

Ett kulturmiljöprogram för Lidingö stad har länge varit efterlängtat. Det befintliga från 1990 är föråldrat – mycket har hänt på trettio år. Arbetet med det nya programmet har pågått under lång tid, avsatt ett omfattande inventeringsmaterial (ännu inte tillgängligt) samt beskrivningar – omfattande omkring 700 sidor - av ett hundratal miljöer. Miljöerna har värderats utifrån deras kulturhistoriska intresse. Dessa klassificeringar som är programmets väsentligaste innehåll kommenteras nedan. LHF anser också att ett omfattande redigerings- och korrigeringsarbete är nödvändigt innan programmet fastställs. Skälen härför redovisas nedan.

Programmet beskriver väl gällande lagstiftning inom området. Programmets främsta **syfte** sägs vara att fungera som ett stöd i stadens hantering av plan- och bygglovfrågor, men också att tjäna som information till fastighetsägare och allmänhet. Huvudsyftet måste enligt LHF vara att de kulturhistoriska värden som i programmet lyfts fram kan värnas så långt möjligt. Därför är det väsentligt att programmet är allmänt spritt och väl bekant *innan* förändringsfrågor kommer upp till prövning hos kommunen. Det måste sålunda vara lätt tillgängligt – det gäller också de underliggande inventeringarna - och gärna vara upptryckt. Det är önskvärt att programmet tydligt redovisar en *handlingsplan* hur staden avser att de kulturhistoriska värdena skall skyddas genom aktiv planläggning och på andra sätt. Syftet kunde också vara vidare än så. När nu ett så omfattande kunskapsunderlag framtagits bör detta kunna användas på många olika sätt - inte minst för lokalhistorisk och jämförande urbanhistorisk forskning. Också därför måste underliggande byggnadsinventeringar göras publika och basala krav på källhänvisningar redovisas.

Eftersom de genomförda byggnadsinventeringarna och klassificeringarna inte är tillgängliga uppstår en anmärkningsvärd informationsbrist där t o m mycket värdefulla byggnader och anläggningar som ligger utanför de markerade värdefulla områdena inte redovisas på karta i programmet. Det gäller dels byggnader från 1700-talet som t ex Bo gård och Lidingsberg, värdefulla sommarvillor och många andra byggnader med högt arkitekturhistoriskt egenvärde.

LHF anser att redovisningen av kulturhistoriska värdefulla områden och anläggningar skyddade av **kulturmiljölagen** och **miljøbalken** – fornlämningar, kyrkor, byggnadsminnen och riksintressen för kulturmiljövården – är alltför bristfällig. En kartering av fornlämningarna jämte en kort beskrivningstext borde redovisas i huvudtexten. Likaså bör en kort beskrivning av byggnadsminnena samt datum för byggnadsminnesförklaring finnas med. Lidingsberg och Villa Klippudden saknas på webbkartan. Ingen redovisning av hur staden har värnat och avser att värna dessa

värden genom detaljplaneläggning lämnas (sådana planer finns som bekant för Grönstakolonin och Bygge och Bo). För vissa byggnadsminnen behövs dessutom kompletterande planbestämmelser.

En förteckning över hur staden genom **skyddsbestämmelser i detaljplan** hitintills värnat övriga värdefulla områden och byggnader borde ha redovisats. Liksom givetvis som nämnts gärna en plan för hur ännu oskyddade värdefulla områden – merparten – skall värnas.

Redovisningen på **webbkartan** med oklara teckenförklaringar, är bristfällig och svårhanterlig. Här döljer sig omkring många hundratals sidor text och kartor i olika detaljeringsgrad. Fastighetsbeteckningar, som är helt nödvändiga för att kunna tillgodogöra sig materialet, saknas helt på kartan och förekommer lite här och var - men inte konsekvent - i texterna. Gatuadresser skulle också underlätta. En förteckning över områden och delområden måste bifogas huvudtexten och redovisas på webbkartan.

De historiska texterna, huvudhandlingen

Avsnittet om bebyggelseutvecklingen ger en översikt men saknar en del uppgifter av väsentlig betydelse för Lidingös utveckling. En kort redovisning av det forntida Lidingö vore önskvärd som en bakgrund till fornlämningsbeståndet. Det speciella med skogsdelningen och utförsäljningen från det Banérska innehavet vid mitten av 1770 - talet som bl a medfört att vi har så många bevarade manbyggnader från detta decennium har inte behandlats. Viktiga äldre näringar som mjölkdistribution och fiske och dess konsekvenser för ön borde redovisats. Kommunikationerna till huvudstaden under olika perioder är inte tillräckligt beskrivna. Villastadsavsnittet kunde gärna utvecklas mer, medan texter om flerbostadshus från samma tid och koloniområden kunde kortas. Lidingös industrihistoria är förbigången, t o m AGA som haft en så omfattande påverkan på Lidingös utveckling har utelämnats. Socialhistoriskt intressanta anläggningar är inte omnämnda, missionsförbundets, idrottsrörelsens m fl folkrörelser betydelse för Lidingö inte heller. Vad som är speciellt för Lidingö i jämförelse med Stockholmstrakten och landet i övrigt borde framhållas - som Lidingö villastad, våra radhusområden av osedvanligt hög kvalitet etc. Avsnittet skulle vinna mycket på en komplettering med kartredovisningar av äldre vägdragningar, kartering av olika perioders bebyggelseområden etc. Källhänvisningar saknas.

De historiska texterna, områdesvis. Texterna är mycket bristfälligt redigerade – man vet t ex inte var man bäst hittar de historiska uppgifterna i områdestexten eller delområdestexten. Många texter är utmärkta, men de är mycket ojämna - särskilt vad gäller detaljeringsgrad om hur byggnaderna skall värnas. De inledande schematiska uppräkningsarna av vilka värden som ett område uppvisar är för många obegripliga och språkligt tungrodda. Det borde räcka med motiveringar som kompletteras med de väsentliga av de uppräknade kriterierna. En genomgång av de ca 700 sidorna har givit vid handen att det är åtskilliga texter som behöver omredigeras, ett antal historiska uppgifter korrigeras etc. Här kan givetvis inte alla dessa kommentarer lämnas. Endast några exempel på sakfel kan nämnas. Någon Larsbergs gård vid Ekbacken har aldrig funnits, Larsbergs brostuga invid den nya bron är uppkallad efter Lars Fresk. Samme Fresk anlade och drev den moderna textilfabriken med hundratals anställda i Elfvik – den var varken ”i liten skala” eller borde karakteriseras som ”en mindre lyckad

textilsatsning” även om den brann ned. Canadaradhusens ”trädgård” var inte gemensam utan uppdelad i ett antal privata tomter. ”Kopparhusen” vid Torsviks torg uppfördes för butiker och kontor, och blev först i senare tid ombyggda till bostäder. Den södra piren i Breviks hamn består av sprängsten och inte betong, det lilla pumphuset är byggt senare än vid 1900-talets början m m . Ibland nämns platsnamn som inte är kända på Lidingö, Fågelö om området vid Fågelöudde, Torsviks backe i stället för Torsviksbacken, Högloftet i stället för Höganloft etc. Årtal är i flera fall felaktiga, namn ibland felstavade. **Källhänvisningar** saknas helt. Varifrån kommer alla historiska uppgifter? Arkiv och litteratur måste redovisas. Register önskvärt.

Den **kulturhistoriska klassificeringen** av områdena har gjorts i tre kategorier, symboliserade med färgerna lila, rosa och gult.

I inledningstexten definieras *lila* områdesgräns som ”Område med mycket stort värde. Kulturmiljön är välbevarad. Den är i huvudsak oförändrad och dess kulturvärden och ursprungliga karaktär kan inte anses ha påverkats”. Definitionen är inte adekvat när det gäller de äldre villastadsområdena där den ursprungliga karaktären påverkats under det gångna seklet. Detta hindrar självfallet inte att områdena skall värderas högt. Lidingö villastad är i ett kulturhistoriskt riksperspektiv det kanske mest utmärkande för staden.

Rosa områdesgräns definieras som ”Område med stort värde. Kulturmiljön är välbevarad men har genomgått förändringar vilka dock inte kan anses ha väsentligt påverkan på områdets kulturvärde och ursprungliga karaktär”. Även denna definition är missvisande. Flera av de yngre områdena är mycket lite förändrade som t ex Bo gärde, kvarter vid Nilstorpssvägen och Björnbo. Det senare området är dessutom av stor betydelse för svensk arkitekturhistoria och måste ges en högre värdering.

Gul områdesgräns avser ”Område med ett visst kulturhistoriskt värde. Kulturmiljön har ett uttryck som är värt att uppmärksamma på grund av dess betydelsefulla miljömässiga värden. I regel är dessa miljöer yngre områden som utgör tydliga värdebärare i Lidingös stadsutveckling som är värda att lyfta fram”.

Teckenförklaringen på kartorna anger lila gräns som ”Område mycket *högt* värde”, och rosa som ”område *högt* värde”. Man måste välja endera stort eller högt! Att värderingarna kan kopplas till tillämpningen av PBL 8 kap 13§ är avgörande för kommande tillståndsprövningar.

Det är dessa klassificeringar och hur dessa avgränsats som är det absolut väsentligaste i kulturmiljöprogrammet och som kommer att få stor betydelse för hur man kommer att behandla områdena i framtiden. Det är därför utomordentligt viktigt att klassificeringarna är grundade på professionell antikvarisk sakkunskap. I stora drag kan LHF ställa sig bakom de föreslagna värderingarna, men med vissa allvarliga undantag där tveksamhet om den professionella grunden kan resas. Oroande är inledningstextens uppgifter om att bearbetning av värderingsarbetets struktur och format skett i dialog mellan tjänstemän och politiker i miljö och stadsbyggnadsnämnden. Man måste fullt ut kunna lita på att en bedömning av ett kulturhistoriskt värde inte är beroende av aktuellt planläge, användbarhet, tekniskt tillstånd och annat.

Allvarligast är *Björnbo* som är rosaklassat, men vars stora betydelse för svensk arkitekturhistoria och välbevarade skick måste klassas som lila. *Lidingös 1990-talscentrum* bör klassas lila, det är få centrumbildningar i Sverige från denna tid som fått en så genomarbetad utformning. På kartan är Lidingö centrum omgivet av en rosa gräns – som omger ett något större område än den centrala 1990-talsbebyggelsen. Stureplatåns radhusområde är på webbkartan likaså bara omgivet av rosa gräns medan det i områdesbeskrivningen är lilaklassat – vilket det självfallet skall vara. *Näset* har av obegriplig anledning endast fått en gul avgränsning – i strid med det värde som beskrivs i texten - och bör givetvis klassas rosa likt Bodal och Baggeby. *Högsätra*, ett under 1970-talet mycket uppmärksammat bostadsområde där en utvecklad lokal demokrati med ambitiös social service prövades, bör åtminstone klassas rosa. *Rudbodaten* bör få en högre klassificering (rosa) och omfatta också området kring Misteltunet. Det fina lilla bostadsområdet från 1990-talet intill Kappsta, *Hasselörten 4-18*, har på en karta rosa markering men på den detaljerade kartan endast gul. Här skall den rosa markeringen gälla. *Islingedalens* samlade 1970-talsbebyggelse kunde också gärna få en rosa markering. Det är vad gäller områden från 1980-talet inte tydligt vad som gör att vissa markerats rosa och andra gula. Sedan kan den höga värderingen av *Norra Islinge* ifrågasättas. Därutöver bör *Västra Yttringe* föras in under området Hustegafjärden - även om gårdsanläggningen är påtagligt förvanskad är den väsentlig för Lidingös historia. Text och karta måste överensstämma vilket de inte alltid gör. Betr. det rosamarkerade området *Bo gårde* sägs i texten att kvarteren Toftet och Spantet har ett mycket stort kulturhistoriskt värde, vilket stämmer, de borde sålunda skiljas ut och omges av en lila gräns. Varje enskilt av de omkring hundra områdena har inte detaljgranskats av LHF vad gäller värdering och avgränsning, men detta bör ske innan arbetet fastställs.

Sammanfattning

Underliggande inventeringar och klassificeringar av enskilda fastigheter måste offentliggöras för att programmet skall bli heltäckande.

Det webbaserade redovisningssättet måste förbättras och göras mer lättillgängligt.

De historiska texterna måste genomgå omfattande reviderings- och redigeringsarbete innan de kan offentliggöras. Källhänvisningar är nödvändiga.

De kulturhistoriska värderingarna av de olika områdena måste till delar ses över och ändras, särskilt vad gäller uppseendeväckande låga värderingar som av *Björnbo*, *Näset* och *Lidingö centrum*.

Lidingö 2020-05-30

Marianne Råberg
Ordf. arbetsgruppen för Natur och Kultur